

Я.Я. ІВАНОЎ

ДА ПРАБЛЕМЫ ВЫЗНАЧЭННЯ АСНОЎНАГА ПАРЭМІЯЛАГІЧНАГА ФОНДУ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ*

Определяется понятие «основной паремиологический фонд языка». Описываются критерии и способы его выделения, а также основные отличия от паремиологического минимума. Определяется состав единиц основного паремиологического фонда белорусского языка.

The concept of the basic paremiological stock of a language is defined. The criteria and methods of identification are described along with the main distinctions between the basic paremiological stock and the paremiological minimum. The set of units of the basic paremiological stock of the Belarusian language is determined.

Эксперыментальныя метады вывучэння сучаснага стану, колькаснага і якаснага складу і іншых лінгвістычна значных характарыстык парэміялагічнай сістэмы мовы былі ўпершыню распрацаваны і ўвасоблены на практыцы ў межах структурнай парэміялогіі. Найбольшую вядомасць атрымаў так званы «парэміялагічны эксперымент» Р.Л. Пермякова (гл. Пермяков 1971), мэтай якога было вылучыць у сучаснай рускай мове яе «парэміялагічны фонд» (корпус найбольш ужывальных парэмій) і «парэміялагічны мінімум» (мінімальную колькасць прыказак, прымавак і іншых устойлівых выслоўяў, вядомых усім носьбітам мовы). У выніку эксперыменту высветлілася, што максімальны аб'ём найбольш ужывальных парэмій не перавышае 500 (Пермяков 1988, 154-166), а мінімальная колькасць агульнавядомых рускіх парэмій складае каля 300 адзінак (Пермяков 1986).

У сувязі з вызначэннем парэміялагічнага мінімуму паўстала пытанне аб яго якаснай і колькаснай суадноснасці з усім корпусам парэміялагічных адзінак мовы. Паводле сцвярджэння Р.Л. Пермякова, «у парэміялагічным мінімуме павінны быць прадстаўлены ўсе асноўныя асаблівасці (заканмернасці) прыказкавага фонду ў цэлым. Ён павінен змяшчаць усе тыпы парэмій (для таго, каб правільна і раўнамерна адлюстравачь усе іх сэн-

* Даследаванне выканана пры фінансавай падтрымцы Чэшскага аддзела (Прага) Міжнароднага навуковага фонду RSS/OSSF (грант № 148-2000).

савыя функцыі) і ўсе магчымыя тыпы граматычных (лексічна-сіntaxічных) канструкцый». І далей: «Парэміялагічны мінімум якой-небудзь мовы (народа) - гэта ў мініяцюры (скарачэнні да гранічнага мінімуму) увесь парэміялагічны фонд дадзенай мовы (або народа). Ён валодае ўсімі (або амаль усімі) асноўнымі асаблівасцямі ўсяго парэміялагічнага фонду, г. зн. мае асноўны набор яго рэалій, поўны набор яго лагічных канструкцый і набор яго лінгвістычных мадэляў розных тыпаў. Па парэміялагічнаму мінімуму можна вывучаць усе асноўныя ўласцівасці парэміялагічнага фонду дадзенай мовы (або народа) увогуле» (Пермяков 1988, 212-213).

Прыведзеная універсалізацыя якасцей парэміялагічнага мінімуму была выказана Р.Л. Пермяковым а priori і не атрымала належнага абгрунтавання і пацвярджэння эмпірычнымі дадзенымі, што, аднак, наўрад пазбавіла б яе істотных унутраных супярэчнасцей. Так, напрыклад, парэміялагічны мінімум можа і не адлюстроўваць усе магчымыя структурныя і семантычныя тыпы прыказак і прымавак у дадзенай мове, паколькі, па-першае, якая абмежаваны моўным матэрыялам, зместава актуальным толькі ў той ці іншы перыяд развіцця мовы (у Р.Л. Пермякова - сучасны), а па-другое, шмат у чым абумоўлены экстралінгвістычнымі фактарамі (культурнымі прырытэтамі дадзенай эпохі, разнастайнымі сацыяльнымі катаклізмамі, зменай светапоглядных парадыгм у грамадстве і да т. п.). Ужо толькі па гэтых прычынах парэміялагічны мінімум аб'ектыўна не можа, насуперак меркаванню Р.Л. Пермякова, «мець асноўны набор рэалій усяго парэміялагічнага фонду дадзенай мовы» (параўн. Іванов 2003).

Функцыянальная пашыранасць і эпистэмалагічная актуальнасць адзінак парэміялагічнага мінімуму абмяжоўваюцца выключна тым ці іншым перыядам гістарычнага развіцця мовы. Таму «парэміялагічны эксперымент» і яго вынікі адпавядаюць толькі аднаму з магчымых падыходаў да вывучэння моўнай сістэмы - сінхранічнаму. Калі ж прааналізаваць корпус прыказак і прымавак паводле яго дыяхранічнай перспектывы, то можна заўважыць пэўную колькасць парэмій, сэнс і лексічна-граматычны склад якіх не змяняецца на працягу стагоддзяў і якія актыўна ўжываюцца ў наш час. Параўн., напрыклад, у сучасным слоўніку рускіх прыказак і прымавак (Жуков 1991) і ў першым з вядомых рукапісных зборнікаў рускіх парэмій XVII ст. (Повѣсти 1899): *Ворон ворону глаз не выклюет* і *Воронъ воронѹ глаза не вык্লонетъ* (405,

паводле прынятай у зборніку нумарацыі); *Где тонко, там и рвется* і *Гдѣ тонко тамъ и рвется* (577); *Дураков не сеют, не жнут, сами родятся* або *Дураковъ ни сѣютъ ни жнѹтъ сами родятся* (666); *Куда иголка, туда и нитка* і *Кѹды иголка тѣды и нитка* (1270); *Насильно мил не будешь* або *Силой милому не быть* і *Насилѹ милѹ не быть* (1716); *Пьяному <и> море по колено (по колену)* і *Пьяномѹ и море по колѣну* (1896); *С чужого коня среди грязи долой* і *С чюжова коня сере^а грязи долон* (2130); *Утро вечера мудренее* і *Ѹтро вечера мѣдренѣе* (2315); *Чему быть, того (тому) не миновать* і *Чемѹ быть того не минѹтъ* (2606); *Шила (шило) в мешке не утаишь* і *Шила в мѣхѹ не ѹтанѹтъ* (2648) (гл. Іванов 2002).

Сукупнасць такіх прыказак і прымавак можна вызначыць як а с н о ў н ы парэміялагічны фонд мовы - мноства парэмій, якія з'яўляюцца найбольш ужывальнымі, а гэта значыць і эпистэмалагічна актуальнымі для носьбітаў мовы на працягу доўгага часу яе функцыянавання і па сённяшні дзень. Вызначэнні парэміялагічнага мінімуму і асноўнага парэміялагічнага фонду мовы, такім чынам, супрацьпастаўлены паводле глабальнай антыноміі двух планаў аналізу моўнай сістэмы - дыяхранічнага і сінхранічнага (параўн. Іванов 2001).

Катэгарыяльнай прыметай адзінак асноўнага парэміялагічнага фонду мовы трэба лічыць іх аднолькава шырокую ўжывальнасць у дыяхранічнай перспектыве, таму адным з асноўных эмпірычных крытэрыяў уключэння той ці іншай парэміі ў склад асноўнага парэміялагічнага фонду з'яўляецца яе фіксацыя як у найбольш ранніх зборах прыказак і прымавак, так і ў сучасных парэміялагічных крыніцах. У найноўшым «Слоўніку беларускіх прыказак» ([1996] 2002) І.Я. Лепешава і М.А. Якалцэвіч, напрыклад, змяшчаецца шмат парэмій, якія сустракаюцца і ў першым у свеце друкаваным зборніку славянскіх (у тым ліку і беларускіх) прыказак і прымавак «*Proverbiorum polonicorum*» (1618) С. Рысінскага (гл. *Rysiński* 1618), а гэта значыць функцыянуюць у беларускай мове на працягу як мінімум чатырох апошніх стагоддзяў. Параўн. наступныя парэміі, якія цалкам захавалі свой лексічна-граматычны склад: *Ад прыбытку галава не баліць* і *Z przybytku głowa nie boli* (cnt. 18, №16, паводле прынятай у зборніку нумарацыі); *Ахвота горш за няволю* і *Ochota gorsza niż niewola* (cnt. 12, № 36 [a]); *Бог тройцу любіць* і *Bóg trójęcę lubi* (cnt. 1, № 49); *Госць у дом, бог у дом* і *Gość w dom, Bóg w dom* (cnt. 4, № 34); *Дай Божа ў добры час сказаць, а ў ліхі (нядобры) памаўчаць* і *Daj Boże w dobry czas mówić, a we zły milczeć* (cnt. 3, № 10); *Добрае далека чуваць, а дрэннае яшчэ далей* і *Dobre daleko słysząc, a złe jeszcze dalej* (cnt. 2, № 90); *На злодзеі шапка гарыць* і *Na złodzieju czapka gore* (cnt. 11, № 33); *На каго Бог, на таго і людзі* і *Na kogo Bóg, na tego i ludzie* (cnt. 10, № 25); *Хто апарыцца на малацэ, той і на вадудзьмухае* і *Kto się na mleku sparzy, ten na wodę dmucha* (cnt. 5, № 41); *Чым далей у лес, тым болей дроў* і *Im dalej w las, tym więcej drew* (cnt. 4, № 62); *Што галава, то розум* і *Co głowa, to rozum* (cnt. 2, № 16); *Што край, то абычай* і *Co kraj, to obyczaj* (cnt. 1, №91) (прыказкі са зборніка С. Рысінскага падаюцца паводле графікі і арфаграфіі так, як яны прыведзены ў кнізе «*Nowa księga przysłów*» 1969-1978).

Выбар зборніка «*Proverbiorum polonicorum*» (1618), што быў выдадзены на польскай мове з лацінскімі каментарамі, у якасці адной з найстаражытнейшых крыніц беларускай парэміялогіі не павінен выклікаць прэрэчанняў (параўн. Шевченко 1994; Иванов 2003). Па-першае, яго складальнікам быў С. Рысінскі (Solomo Pantherus Leucorussus) - адзін з выдатных славянскіх асветнікаў канца XVI і пачатку XVII ст., які нарадзіўся і большую частку жыцця пражыў на тэрыторыі Беларусі, этнічна самавызначаў сябе менавіта як «беларус» (Leucorussus), а гэта значыць выдатна ведаў тагачасную беларускую культуру і быў добра знаёмы з беларускімі прыказкамі. Па-другое, у зборніку апрача ўласна польскіх парэмій змешчана шмат і інтэрнацыянальных, і агульнаславянскіх, і ўсходнеславянскіх. Таму вызначаць паходжанне парэміялагічных адзінак, якія складаюць зборнік, толькі паводле яго назвы нельга. У сучаснай беларускай парэміялогіі распаўсюджана меркаванне, што пры аналізе матэрыялаў С. Рысінскага шмат у якіх выпадках бывае «вельмі цяжка вызначыць, якія з тэкстаў запісаны ім на Беларусі, якія вядомы абодвум народам і якія наогул выпадкова трапілі ў зборнік» (Грынблат 1976, 11). Аднак гэтая праблема ў пэўнай ступені вырашальная, калі паслядоўна супастаўляць зборнік С. Рысінскага з польскімі і беларускімі парэміяграфічнымі крыніцамі XVII-XX ст. Амаль вычарпальна адпаведныя польскія паралелі адлюстраваны ў фундаментальным выданні «*Nowa księga przysłów*» (1969-1978), некаторыя беларускія паралелі змешчаны ў працы «Соломон Рысинский (Solomo Pantherus Leucorussus): конец XVI - начало XVII века» (Порецкий 1983, 52-54, 143-149). Пэўная колькасць парэмій са зборніка С. Рысінскага захавалася дагэтуль і шырока распаўсюджана ў сучаснай беларускай мове (гл. спіс найбольш старажытных прыказак з асноўнага парэміялагічнага фонду сучаснай беларускай мовы (Іваноў 2004, 214-219)). Натуральна, сярод іх ёсць і запазычаныя з польскай мовы, і агульныя для польскай і беларускай моў прыказкі, і агульнаславянскія і інтэрнацыянальныя парэміі. Ёсць і невялікая колькасць уласна беларускіх прыказак. Прыведзеныя дадзеныя з'яўляюцца дастатковай

падставай меркаваць, што зборнік С. Рысінскага - першая парэміяграфічная крыніца прыказак, якія ўжываліся на тэрыторыі Беларусі з канца XVI - пачатку XVII ст. і функцыянуюць у сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Пры вылучэнні асноўнага парэміялагічнага фонду кожнай мовы трэба вырашыць дзве вельмі істотныя праблемы. Першая з іх звязана з магчымай адсутнасцю фіксацыі той ці іншай прыказкі ў найноўшых парэміяграфічных крыніцах (прынамсі, не раней другой паловы XX ст.). У слоўніку І.Я. Лепешава і М.А. Якалцэвіч ([1996] 2002), напрыклад, няма шэрага прыказак, якія шырока распаўсюджаны ў сучаснай беларускай мове і былі зафіксаваны яшчэ С. Рысінскім. Параўн. (паводле зборніка Ф.М. Янкоўскага «Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы» ([1957] 1992) і тлумачальнага слоўніка беларускіх прыказак (Шкраба Р., Шкраба І. 1987)): *Ад хатняга злодзея не ўсцеражэшся* (а таксама *Хатняга злодзея не ўпільнуеш*) і *Domowego złodzieja nikt się nie ustrzeże* (cnt. 3, № 9); *Ба ўсім трэба захоўваць меру* і *Miara we wszystkim ma być zachowana* (cnt. 8, № 98); *Грошы ўсё могуць* і *Pieniądze wszystko mogą* (cnt. 12, № 73); *Гультаю(-ям) заўсёды святы* і *U leniwych zawsze święto* (cnt. 16, № 22); *Дарога на канцы языка* або *Няведаная дарога на канцы языка* і *Na końcu języka droga* (cnt. 11, № 68); *З аднаго вала дзвюх скур не дзяруць* і *Trudno z jednego wołu dwie skóry zderzeć* (cnt. 15, 49); *Знаць птушку па пер'ю* або *Па пер'і птушку пазнаюць* і *Znać ptaka po pierzu* (cnt. 18, № 10); *Каму суджана павесіцца, той не ўтоне* або *Каму суджана вісець, той не ўтопіцца* і *Nie utonie, co ma wisieć* (cnt. 10, № 29); *Не кіем, а (дык) палкаю* або *Не кіем, дык палкаю* - *адною паганялкаю* або *Не палкаю, дык кіем* або *Ці кіем ці палкаю - усё роўна* і *Me kij, ale drewno* (cnt. 10, № 56); *Не пытайся ў старога, а пытайся ў бывалага* і *Nie pytaj starego, pytaj bywałego* (Appen., № 29); *Не чыні другому таго, што табе не міла* і *Co tobieniemiło, tego drugiemu nie czyń* (cnt. 2, № 38); *Першага торгуне мінай* і *Pierwszego targu nigdy nie opuszczaj* (cnt. 13, № 71); *У кія два канцы* або *У кія два канцы і абодва б'юць* або *У кія два канцы: адзін па мне, а другі па табе* і *U kija dwa końca* (cnt. 16, № 27) і да т. п.

Адсутнасць фіксацыі той ці іншай парэміі ў наш час можа сведчыць як аб яе выхадзе з ужывання ўвогуле, так і аб яе выхадзе толькі з актыўнага запасу парэміялагічных адзінак мовы (цалкам ці толькі літаратурнай формы існавання) на дадзеным этапе яе гістарычнага развіцця. Таму асноўны парэміялагічны фонд мовы мэтазгодна апісваць у выглядзе палявой структуры, якая мае ядро і перыферыю. Галоўнымі крыніцамі фактычнага матэрыялу пры вызначэнні ядра асноўнага парэміялагічнага фонду мовы могуць быць толькі тыя парэміяграфічныя крыніцы, якія з'яўляюцца найбольш рэпрэзентацыйнымі як па колькасці, так і па прынцыпах адбору адзінак і дакладна адлюстроўваюць стан мовы ў розныя перыяды яе гісторыі.

Другая праблема, якая ўзнікае пры вылучэнні асноўнага парэміялагічнага фонду, звязана з наяўнасцю вялікай колькасці разнастайных структурных варыяцый адной і той жа парэміі ў розныя перыяды гістарычнага развіцця мовы. Параўн.: *Грэх у мех, а спасеніе наверх* (Носовіч 1874, 29) = *Грэх у мех, а сам наверх* (Ляцкі 1898, 8) = *Грэх у мех, кіем па мяху - будзеш без граху* (Рапановіч 1974, 64) = *Грэх скласці ў мех* або *Грахі ў мех, а кіем па баку* або *Грэх у мех, калом гя мяху - няма граху* або *Грэх у мех, калом па баку - вот і па граху* (Прыказкі 1976 II, 171) = *Грэх у мех, грашаняты ўторбу* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 108). Або: *Зажывець, пакуль жэніцца* (Носовіч 1874, 45) = *Пакуль жаніцца - загаіцца* (Романов 1886, 309; Ляцкі 1898, 32) = *Да вяселля загаіцца* або *Пукі вяселле скоіцца, то гэта загаіцца* (Federowski 1935, 347) = *Пакуль жаніцца - загаіцца, а ўміраць, то і не знаць* або *Пакуль жаніцца - загаіцца, пакуль шлюб браць - нічога не знаць* (Прыказкі 1976 II, 219) = *Пакуль жаніцца - загаіцца* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 307) і да т. п. (тут і далей беларускія прыказкі са зборнікаў XIX - пачатку XX ст. падаюцца паводле графікі і арфаграфіі так, як яны прыведзены ў «Слоўніку беларускіх прыказак» (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002)).

Структурныя мадыфікацыі (варыяцыі) адной і той жа парэміі ў яе філагенезе трэба кваліфікаваць як дыяхранічную парадыгму пры ўмове нязменнасці семантыкі дадзенай адзінкі на ўсім працягу гістарычнага развіцця мовы. Лексічна-граматычная форма прыказкі можа змяняцца, але не дасягаючы той мяжы, калі парушаецца сіметрыя плана выяўлення і плана зместу моўнай адзінкі. У адваротным выпадку мы маем справу або з перафразаванай прыказкай, не сінанімічнай зыходнай парэміі, або ўвогуле з дзвюма генетычна рознымі адзінкамі.

Генетычна розныя парэміі могуць быць як не сінанімічныя, так і сінанімічныя і нават могуць мець часткова аднолькавы лексічна-граматычны склад, таму адносіны паміж імі нярэдка беспадстаўна вызначаюцца або як дэрывацыйныя, або як варыянтныя (розныя гістарычныя формы адной і той жа прыказкі). Параўн.: парэміі *Сказана - зроблена* і *Сказана, звязана* памылкова кваліфікуюцца як варыянтныя формы прыказкі *Сказана - зроблена* < лац. *Dictum factum* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 355). На самой справе выслоўе *Сказана, звязана* ўтварылася з выразу *Сказаў, як звязаў* (Носовіч 1874, 149) на ўзор сінтаксічнай мадэлі сказа ў беларускім адпаведніку вядомага лацінскага афарызма.

Пры вызначэнні гістарычнага перафразавання прыказак, асабліва не сінанімічных зыходным парэміям, цяжка, а часам і немагчыма на падставе толькі іх структурнага аналізу дакладна размежаваць адзінкі на першасныя, і вытворныя. Аб'ектыўным крытэрыем у такіх выпадках з'яўляецца тое, якая з адпаведных прыказак узнікла раней у гісторыі мовы (была першай зафіксавана ў парэміяграфічных ці літаратурных крыніцах). Параўн.: *Новая мятла і па-новаму мяце* ці *Новая мятла па-свойму мяце* (Прыказкі 1976 I, 343) утвораны ад *Новы венік чыста мяце* (Ляцкі 1898, 29), але ўсе гэтыя адзінкі памылкова вызначаюцца як гістарычныя формы адной і той жа прыказкі *Новая мятла па-новаму мяце* (гл. Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 292-293). Або: *Хто дужшы, той лепшы* (Federowski 1935, 89) утворана ад *Хто дужэй, той пружэй* (Носовіч 1874, 176), аднак абедзве парэміі памылкова кваліфікуюцца як гістарычныя формы прыказкі *Хто дужшы, той прутшы* (гл. Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 405-406). Або таксама: *Што кажа стары на глум - бяры, малады, на вум* (Прыказкі 1976 II, 92) утворана ад *Хто кажаць на глум, а ты бяры сабе на вум* (Носовіч 1874, 176), але абедзве адзінкі памылкова вызначаюцца як гістарычныя формы прыказкі *Стары кажа на глум, а малады бярэ на вум* (гл. Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 366) і да т. п.

Структурнае адрозненне старажытных і сучасных форм прыказак трэба разглядаць як вынік шэрага іх тыповых пераўтварэнняў у той ці іншы гістарычны перыяд мовы. Асноўнымі трансфармацыямі плана выяўлення парэмій з'яўляюцца субстытуцыя (падстаноўкі і ўстаўкі), інверсія, элімінацыя і анексія (далучэнне пэўнай часткі):

(1) субстытуцыя (падстаноўкі і ўстаўкі) бывае лексічная (у тым ліку і пранамінальная), лексічна-граматычная (пераважна замены асобных словаформ) і звышслоўная. Параўн.: / *богу маліся, і чорта не гняві* (Носовіч 1874, 53) = *Бога хвалі, чорта не гняві* (Ляцкі 1898, 4) = *Бога не гняві і чорта не смяшы* (Federowski 1935, 53) = *І бога хвалі і чорта не гняві* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 173). Або: *Чорт чорта пазнаў, ды і на піва пазваў* (Носовіч 1874, 184) = *Свой свайго пазнаў і на піва пазваў* (Ляцкі 1898, 40) = *Чорт д'ябла пазнаў, на піва пазваў* (Federowski 1935, 67) = *Чорт чорта пазнаў і на піва (у госці) пазваў* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 430). Або таксама: *Дзе чорт не араў, там і сеяць не будзец* (Носовіч 1874, 23) = *Чым чорт не араў, тым <i>і</i> сеяць не стаў* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 437);

(2) і н в е р с і я можа быць як асобных слоў, так і цэлых структурна-кампазіцыйных частак парэміяў. Параўн.: / *Халімон танцуе, калі яму шанцуе*; (Носовіч 1874, 57) = *Калі (Як) шанцуе, то (тады) і Халімон танцуе* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 192). Або *Сабака не пакачаўшы не з'есць* (Романов 1886, 309) = *Сабака не з'есць не пакачаўшы* (Federowski 1935, 270) = *Сабака не з'есць, пакуль не пакачае* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 342);

(3) э л і м і н а ц ы я датычыць пераважна структурна-кампазіцыйных частак парэміяў (як правіла, сэнсава залежных) і толькі зрэдку асобных слоў. Параўн.: *Госць як нявольнік: ляжыць, хоць і ў пярыну паложак* (Носовіч 1874, 29) = *Госць - нявольнік, што даюць, мусіць есць* (Federowski 1935, 113) = *Госць - нявольнік* (Прыказкі 1976 I, 391; Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 104). Або таксама: *Можа надвое варожа, а без малітвы і бог не паможа* (Ляцкі 1898, 21) = *Можа надвое варожа* (Прыказкі 1976 II, 174; Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 238). Або таксама: *Што было, на мора сплыло* (Носовіч 1874, 187) = *Што было, даўно на мора сплыло* (Federowski 1935, 77) = *Што было, тое (то) сплыло* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 440). Або таксама: *Язык без касці - усё хвошчы* (Ляцкі 1898, 61) = *Язык без касці - што хоча, то хлосціць* (Federowski 1935, 126) = *Язык без касці - што захоча, тое схвошча* або *Язык без касці - што хоч, то й хвашчы* або *Язык без касці - што хочаш халасці* (Прыказкі 1976 II, 382) = *Язык без касцей* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 452);

(4) а н е к с і я найчасцей рэалізуецца ў выглядзе далучэння да прыказкі структурна-кампазіцыйнай часткі. Параўн.: *Пакуль жаніцца - загаіцца* (Романов 1886, 309; Ляцкі 1898, 32; а таксама Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 307) = *Пакуль жаніцца - загаіцца, а ўміраць, то і не знаць* або *Пакуль жаніцца - загаіцца, пакуль шлюб браць - нічога не знаць* (Прыказкі 1976 II, 219). Або: *Першая чарка калом, а другая сакалом* (Носовіч 1874, 125) = *Першая <чарка> калом, а другая сакалом, трэцяя сама ўляціць (астатнія паляцяць дробнымі птушачкамі)* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 320). Або таксама: *Шэпты хату губяць* (Federowski 1935, 299) = *Шэпты хату зводзяць і вуглы разносяць* (Прыказкі 1976 II, 44) = *Шэпты хату губяць (зводзяць)* (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002, 450) і да т. п.

Пры вызначэнні асноўнага парэміялагічнага фонду мовы, такім чынам, трэба выкарыстоўваць, па-першае, дыяхранічны падыход, па-другое, колькасную методыку (для выяўлення тых прыказак, што найбольш часта сустракаюцца ў парэміяграфічных і літаратурных крыніцах), і, па-трэцяе, трансфармацыйную методыку (для апісання структурных мадыфікацый прыказак у дыяхраніі, а таксама іх адмежавання ад генетычна розных парэміяў і перафразаванняў прыказак, не сінанімічных зыходным парэміям).

Паводле вызначаных прынцыпаў выяўлены асноўны парэміялагічны фонд беларускай мовы (каля 650 адзінак без уліку іх варыянтаў). Сярод найбольш ужывальных у дыяхранічнай перспектыве беларускіх прыказак налічваецца больш за 500 адзінак, якія актыўна ўжываліся і былі зафіксаваныя на працягу XIX і XX ст. У «*Proverbiorum polonicorum*» (1618) С. Рысінскага і ў сучаснай беларускай літаратурнай мове (паводле тлумачальных слоўнікаў Шкраба, Шкраба 1987 і Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002) супадае каля 120 прыказак (без уліку іх варыянтаў), якія ўваходзяць у ядро асноўнага парэміялагічнага фонду беларускай мовы і з'яўляюцца найстаражытнейшымі парэміямі, што ўжываюцца ў яе літаратурнай форме (гл. Іваноў 2004).

Зварот да выяўлення найбольш ужывальных у дыяхранічнай перспектыве прыказак і прымавак беларускай мовы не адмаўляе неабходнасці вызначэння і апісання яе парэміялагічнага мінімуму (найперш у лінгвадыдактычных мэтах). Аднак найбольш актуальным у сучаснай парэміялогіі бачыцца не столькі ўдакладненне спосабаў і прыёмаў акрэслення парэміялагічнага мінімуму і яго квантыватывых параметраў, колькі распрацоўка

прынцыпаў і метадаў выяўлення адзінак асноўнага парэміялагічнага фонду, што мае асаблівую важнасць для апісання прыказкавага складу мовы як яе падсістэмы, а таксама параўнальна-гістарычнага і тыпалагічнага вывучэння парэмій розных моў свету.

ЛІТАРАТУРА

Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы [1957] / Склаў Ф. Янкоўскі. 3-е выд., дапрац. і дап. Мн., 1992.

Грынблат М.Я. Прыказкі і прымаўкі // Прыказкі і прымаўкі: У 2 кн. / Склад. М.Я. Грынблат. Мн., 1976. Кн. 1 С. 5-48.

Жуков В.П. Словарь русских пословиц и поговорок [1966]. 4-е изд., испр. и доп. М., 1991.

Иванов Е.Е. К определению понятия «основной паремиологический фонд» и его соотношение с «паремиологическим минимумом» языка // Русистика и белорусистика на рубеже веков: Тезисы докладов Международных научных чтений (25-26 октября 2001 г.). Могилев, 2001. С. 27-30.

Иванов Е.Е. «Proverbiorum Polonicorum» (1618) С. Рысинского и основной паремиологический фонд белорусского языка // Личность - слово - социум: Материалы III Международной научно-практической конференции (16-18 апреля 2003 г.): В 3 ч. Мн., 2003. Ч. 3. С. 47-49.

Іваноў Я.Я. Сацыялінгвістычныя параметры беларускіх прыказак (да праблемы вызначэння парэміялагічнага мінімуму і асноўнага парэміялагічнага фонду сучаснай беларускай літаратурнай мовы) // Мова і социум: Зб. навук. прац / Пад рэд. Я.Я. Іванова. Магілёў, 2004. С. 201-224. (Terra Alba. Т. 3).

Лепешаў І.Я., Якалцэвіч М.А. Слоўнік беларускіх прыказак [1996]. Мн., 2002.

Ляцкiй Е.А. Материалы для изучения творчества и быта белоруссов (пословицы, поговорки, загадки). М., 1898. (Чтения в Обществе Истории и Древностей Российских. Кн. 3).

Носович И. И. Сборник белорусских пословиц. СПб., 1874. (Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук. Т. XII. № 2).

Пермяков Г.Л. 300 общепотребительных русских пословиц и поговорок = 300 общепотребительны руски пословици и поговорки: Для говорящих на болгарском языке. М.; София, 1986.

Пермяков Г.Л. Основы структурной паремиологии. М., 1988.

Пермяков Г.Л. Паремиологический эксперимент: Материалы для русского паремиологического минимума. М., 1971.

Повѣсти, или Пословицы всенародныя по алфавиту // Старинные сборники русских пословиц, поговорок, загадок и проч. XVII—XIX столѣтiй / Собрали и приготовили къ печати П. Симони. СПб., 1899. Вып. 1 (I-II). С. 73-162.

Порецкий Я.И. Соломон Рысинский (Solomo Pantherus Leucorussus): Конец XVI - начало XVII века. Мн., 1983.

Прыказкі і прымаўкі: У 2 кн. / Склад. М.Я. Грынблат. Мн., 1976.

Рапановіч Я.Н. Беларускія прыказкі, прымаўкі і загадкі [1958]. 2-е выд., перапрац. і дап. Мн., 1974.

Романовъ Е. Пословицы, поговорки, описательныя выраженія // Романовъ Е. Белорусскій сборникъ. Кіево, 1886. Т. 1. Вып. 1-2. С. 290-316.

Шевченко Г.И. Solomo Pantherus Leucorussus - первый белорусский паремиолог // Идеографический и историко-этимологический анализ славянской фразеологии: Тезисы Международного симпозиума (сентябрь 1994 г.). Псков, 1994. С. 106-108.

Шкраба І., Шкраба Р. Крынічнае слова: Беларускія прыказкі і прымаўкі. Мн., 1987.

Federowski M. Lud białoruski na Rusi Litewskiej: Materiały do etnografii słowiańskiej, zgromadzone w latach 1877-1905. Warszawa, 1935. Т. 4.

Ivanov E.E. On the problem of definition of the «paremiological minimum» (Modern «paremiological minimum» of the Russian language) // Психолінгвістыка і социолінгвістыка: состояние и перспективы: Материалы Международной конференции, посвященной 70-летию Казахского национального университета имени аль-Фараби (18-19 сентября 2003 г.). Алматы, 2003. С. 175-177.

Iwanou J. О «паремиологическом минимуме» и «основном паремиологическом фонде» русского языка // Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto-wschodniosłowiańskich. Białystok, 2002. Т. VIII. S. 87-94.

Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowowych polskich / Red. J. Krzyżanowski. Warszawa, 1969-1978. Т. I-IV.

Rysiński S. Proverbiorum polonicorum centuria decern et octo. Lubcz, 1618.

Паступіў у рэдакцыю 07.02.06.

Яўген Яўгенавіч Іваноў - кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры рускай мовы Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. Куляшова.